

V obdobju po drugi svetovni vojni je slovenska kultura v Trstu kljub takšnim in drugačnim težavam in oviram vendarle zaživela z novo ustvarjalno sapo. *Tržaška knjiga* prinaša izbrane odlomke in pesmi večine sodobnih literarnih ustvarjalcev. Ko človek lista po straneh, se kar začudi, koliko izvirnega literarnega snovanja poskuša našo življenjsko eksistenco v izbranem geografskem in kulturnem prostoru izraziti v prozi in poeziji. Marija Pirjevec ni pripravila splošne zbirke, ki bi zajemala vsevprek. Njen izbor je premišljen, kvaliteten in smiselno postavljen v kontekst celotne zasnove knjige, ki naj predstavi temeljne miselne, nazorske in estetske sestavine slovenske prisotnosti v Trstu in njeno ustvarjalnost. Ob izboru avtorjev, ki gre od klasikov Pahorja in Rebule, Vinka Beličiča, Jožeta Peterlina, Andreja Budala, Filiberta Benedetiča, Rafka Dolharja, Brune Marije Pertot preko avtorjev srednje in mlajše generacije, se bralec prijetno začudi ne toliko nad številom avtorjev, kot nad izredno heterogenostjo in pestrostjo estetskih, idejnih in stilnih izbir, ki spremlja tržaško literarno pisanje. S tem smo lahko zadovoljni in dokler se v našem prostoru ohranja tako živahno ustvarjanje, smemo z zaupanjem gledati v prihodnost. Antologijski izbor nam lahko pomaga pri tej samozavesti.

Na koncu še beseda o založniški izdaji. Slovenska Matica se je pred nekaj leti odločila, da bo izdala monografske literarne knjige o pomembnih slovenskih mestih. Po *Ljubljanski* in *Mariborski knjigi* je zdaj izšla *Tržaška*. To je vsekakor pohvalno in upati je, da bomo v prihodnje, ko bodo državne meje v glavnem le administrativne ločnice, znali pravilno ovrednotiti skupni slovenski kulturni prostor in na novo razviti tiste kohezivne povezovalne stike, ki so na skupni narodni podlagi slovenske dežele povezovale že v preteklosti.

Srečanje s pisateljem Borisom Pahorjem

Društvo slovenskih pisateljev je v četrtek, 28. marca, priredilo zanimivo srečanje z Borisom Pahorjem, na katerem so poleg avtorja nastopili tudi nekateri prevajalci njegovih del v evropske jezike. Pogovor je uvedla in vodila Ivanka Hergold, ki je v zadnjih letih spremljala Pahorjevo literarno snovanje in je gotovo ena boljših poznavalk celotnega pisateljevega opusa. Za izhodišče je izbrala ponatis romana *Nomadi brez oaze*, ki je nedavno izšel pri Mladiki v Trstu, izvirnik pa je iz leta 1956. Mimogrede: rečeno je bilo, da imamo še vedno relativno malo poceni dostopnih ponatisov, kar se mi zdi zelo primerna opazka, saj bi z lažjo dostopnostjo pomembnejših del iz naše literarne tradicije posredno bistveno obogatili književni trg. Roman *Nomadi brez oaze* se danes kaže v presenetljivo aktualni luči, saj združuje plasti, ki so nekakšna rdeča nit vseh Pahorjevih proznih del: živahen preplet zgodovine in družbene realnosti z osebno, eksistenčno zavezujočo in hkrati svobodno izbiro, opisovanje zunanega sveta, ki ga danes lahko beremo kot dragoceno pričevanje oziroma dokument časa, in umetniško izpovedana avtobiografija; ujetost junakov v konglomerat

sil in njihova želja, da bi se osvobodili kakršne koli nasilne, okorne in restriktivne prisile, ki v temelju ogroža svobodo bivanja. V takem kontekstu se Pahorjevi literarni junaki soočajo z izbirami, ki so osebne, na primer ljubezenske ali nazorske, a hkrati tudi širše zavezujoče, saj preko njih raste, se prebuja in krepi zavest o lastni narodni pripadnosti, ovrednoti se ponos na slovenstvo, ki v neprijaznem in nenehno ogroženem okolju kliče k aktivnosti in dinamičnemu izražanju svoje narodne zavesti.

V romanu *Nomadi brez oaze* je glavni junak Bojan Pertot, izobražen tržaški mladenič, ki služi vojaški rok v Libiji v letih 1940-41, to je na začetku svetovnega spopada in vstopa Italije v vojno. Junak, odslikava samega avtorja, se hkrati srečuje z osebnim odraščanjem, saj v njem dozori odločitev, da bo zapustil začeto pot v semenišču. Avtor v kakovostno razvitem stilu razvojnega romana predstavi junaka, ki se odloča za osvoboditev od prevzetih form. Bojan Pertot se prebuja v moškega, ki se želi izražati v odprtem intelektualnem prostoru, potem ko je bila več kot dve desetletji Slovincem na Tržaškem in Goriškem tako rekoč prepovedana domača govorica in s tem v jedru načeta sama osnova elementarne eksistence biti človek. Na srečanju je Ivanka Hergold opozorila, da lahko to izbiro in željo po kreativnem oblikovanju literarnega in razumniškega prostora med Slovenci na Tržaškem spremljamo pravzaprav skozi vso zgodovino, v novejšem času je med prvimi to izpovedala Marica Nadlišek, mati Vladimirja Bartola, na primer z romanom *Fata Morgana*. V letih 1897-1900 je Marica Nadlišek v Trstu urejevala Slovenko, prvo slovensko žensko revijo.

Gospod Evgen Bavčar, pravi kulturni mecen slovenskega leposlovja v Evropi, ki je veliko prispeval k uveljavitvi naše književnosti v Franciji, je spregovoril o recepciji Pahorja v Parizu in posredno tudi širše. Francoski prevodi Pahorjevih romanov, doslej jih je izšlo pet, so naleteli na živahen odziv, podobno kot Bartolov *Alamut*, tako da se je Pahor uveljavil in je deležen pozornosti, kakršno kritika in bralstvo posvečata znanim imenom, kot so Solženicin, Primo Levi ali Heinrich Böll. Naveze med slovensko kulturo in francoskim prostorom so že obstajale, dovolj je, da pomislimo na Kocbeka, Mouniera in krog personalistov, čeprav so ti stiki ponavadi omejeni na posameznike. Pahorjevi romani pa so imeli še dodaten posredni, vendar pomemben učinek: odprli so nov pogled na Trst, ki ga je bila tujina (in je to še danes) navajena gledati kot svojevrstno mikrokozmično mesto, kjer se je ohranil dih srednje Evrope, v kakršnem je živel Joyce, pred tem Stendhal, v njem sta pisala Saba in Svevo, tako ali drugače pa se je tudi ohranila nostalgija po monarhiji, na kar so samoslepilno navajeni gledati Avstrijci; ne duha ne sluha pa ni bilo o slovenski prisotnosti v Trstu. Gotovo je zanimivo, da je stereotip zamolčevanja, ki ne vključuje le celotnega pokrajinskega zaledja, ampak tudi kulturno ustvarjalnost v samem mestu kot konstitutivnem segmentu tržaške identitete, prva načela Francija. Paolo Fabbri, Ecov prijatelj, je Evghenu Bavčarju izrazil svoje presenečenje, ko je odkril, da oblikujeta tržaško literaturo tudi dva stebra, ki ju niso poznali, to sta Boris Pahor in Alojz Rebula. Prav to pa je bil Bavčarjev namen – preko Francije

predstaviti širšemu evropskemu prostoru, predvsem pa sosedom Italijanom in Avstrijcem, podoba Trsta, ki je drugačna od tiste, ki se je bila uveljavila, kajti slovenski ustvarjalci so od nekdaj njegov konstitutivni del. Predstaviti Trst kot tudi slovensko mesto je naloga, ki nas še čaka. V združeni Evropi bi to moralo biti laže in celo samoumevno, prva poklicana k tej nalogi pa bi vendarle morala biti matična slovenska država. Kritične besede glede tega je kljub častitljivim letom – letos jih bo praznoval 89 – z največjo živahnostjo in trezno oceno sodobnega trenutka izrekel prav Boris Pahor.

Bavčar je ocenil, da so Pahorjevi romani poželi uspeh in bralstvo navdušili zaradi prepletanja zasebne sfere, v kateri nastopa posameznik, vpet v zgodovino in osebno ljubezen (npr. roman *Zatemnitev*), zaradi odnosa do smrti in tragičnega občutja, ki ga avtor premaguje z vitalnim optimizmom, zaradi česar se krepi spomin in raste etična moralna drža, in volje po svobodi; ta se utemeljuje preko posameznika, ki na koncu zmagaja. V tem smislu podaja sporočilo, ki ga kot rdeča nit zgošča kritični upor do vseh treh velikih oblik totalitarizma dvajsetega stoletja, fašizma, nacizma in komunizma.

Katja Sturm Schnabel, profesorica na dunajski univerzi, je orisala recepcijo dveh Pahorjevih romanov, *Spopada s pomladjo* in *Nekropole*, na nemškem prostoru, ki se deli na tri različna družbena okolja: nemško, avstrijsko in švicarsko. Odzivi so bili različni, v Švici pa se je Pahor za nekaj časa celo znašel na vrhu lestvice najbolj branih in priporočenih knjig. Poleg estetske valence in poetičnosti jezika, ki sta bila nesporno priznana, je kritika poudarila družbenopolitično pričevanje Pahorjevih romanov, saj je z njimi prvič prišla na dan podoba Trsta, ki je bila, zlasti v avstrijskem svetu, povsem neznana. Znani dunajski časnik *Die Presse* je v trezni oceni izpostavil ta vidik že pri prvem romanu *Spopad s pomladjo*. Še večji odziv pa je doživel izid *Nekropole*, ki se tematsko navezuje na tragično izkušnjo nemških nacističnih taborišč. Besedilo je učinkovalo kot eksploziv, nedvomno mu je posebno relevantnost dajalo tudi dejstvo, da je pred tem izšlo v francoščini, z njim pa v nemškem svetu počasi prihaja v zavest spoznanje, da žrtve holokavsta in taborišč niso bili le Judje, ampak tudi Poljaki, Čehi, Rusi, Slovenci, Hrvati, Romi in drugi ljudje različnih narodov. V Avstriji, ki je, kot smo slišali na srečanju od strokovnjakov, živečih in delujočih severno od Karavank, od vseh okoliških sosedov najbolj negativno nastrojena do Slovencev, so Pahorjevi romani preko francoskega ovinka vendarle sprožili pozitiven refleks in opozorili nase, predvsem na izvirno slovensko ustvarjalnost, ki od nekdaj živi in sooblikuje Trst in njegovo zaledje. Res je tudi, da lahko globoko zasidrane predstave in nanje vezana nasprotovanja najlaže preseže umetniška beseda.

Mirella Urdih Merku, ki že štirideset let živi v Berlinu, vendar se čuti tržaško Slovenko, je dolgo prevajala *Nekropolo*, ki je izšla lani. Skupaj z Diomiro Fabian Bajc iz Trsta, ki je Pahorjeva dela prevedla v nemščino in italijanščino, sta orisali nekaj svojih pogledov na avtorjev literarni opus in

poudarili predvsem voljo do življenja, ki jo izražajo njegovi romani; ta se kaže v pristnosti iskanja resnice in moralnega naprežanja biti človek.

Na koncu je voditeljica Hergoldova vprašala Pahorja, kako na podlagi svojih izkušenj ocenjuje sodobni trenutek na Slovenskem in v svetu. Avtor je mnoge presenetil, saj je namesto vdanosti v kolesje časa nastopil s treznim, živahnim in nadvse kritičnim premislekom nad dogodki, ki nas spremljajo. Zdi se, da slovenska država nanje ne zna primerno reagirati. Avtor je opozoril na kopico dvoumnih potez same Evrope, v Sloveniji pa je očitno, da je vloga pisatelja in literarne kulture nasploh čedalje bolj potisnjena v kot, brez možnosti vpliva in dialoga z javnim prostorom. V trendu finančnih, bančnih, pivovskih in podobnih skrbi je prostor vedno bolj gluha za kulturo. Zelo kratkovidno je, so opozorili mnogi na srečanju, če se misli Slovenija preprosto odpovedati ali kar preskočiti svojo zahodno primorsko pokrajino, tisto, ki nosi mediteransko vsebino slovenske identitete, in se lahkomišelnost navezati na Bruselj ali fiktivni ameriški svet. Priča smo trendu, pri katerem se zdi, da se Ljubljana ne odpoveduje le Trstu ("košu za smeti", smo brali v Delu), s katerim se stiki po osamosvojitvi Slovenije niso na novo oblikovali, kot smo mnogi pričakovali, ampak se slovenska (pravilneje bi bilo reči kranjska) politika dolgoročno najbrž odpoveduje tudi koprskemu prostoru. Ob takšni gluhosti se zdi, da je slovenski človek po uspešnem izstopu iz jugoslovanske federacije preprosto izgubil obrambni refleks, politična elita pa kakršen koli kulturni in intelektualni glas na kratko odpravi z zamahom roke. Postavlja se nadvse resno vprašanje, kako slovenski prostor razume samega sebe. Tudi uspešno sklenjeno poročilo mešane vladne in strokovne komisije, ki je proučila slovensko-italijanske odnose med leti 1880 – 1956, ni naletelo na primeren odziv, posebej ne pri italijanskih sosedih.

Ob tem bi morali pomisliti, da dnevni tržaški časnik *Il Piccolo* eno stran časopisa redno posveča dogodkom na širšem primorskem področju, do znane hribovite črte Krn-Porezen-Snežnik, s kakim okusnim novinarskim ocvirkom pa skoči celo do Ljubljane. Tudi ljubljansko Delo bi se lahko spomnilo, da bi eno stran namesto lepim korejskim avtomobilom namenilo dogodkom v kulturi, politiki, gospodarstvu in športu, ki se zgodijo na Tržaškem, Goriškem in v Benečiji. S kakšnim ocvirkom, ki jih med vladno nomenklaturu v zamejstvu ne manjka. Tako bi bralec iz osrednje Slovenije dobil občutek, da tam na italijanski strani naši ljudje živijo in govorijo slovensko že od nekdaj, ne le doma z mamo, ampak tudi v šoli, v društvih, na tekmah, na izletih, v cerkvi, v podjetjih, v banki, v gostilni. V medijih, v kulturi in v umetnosti. S to razliko, da so si primorski kraji to pravico morali in si jo morajo še danes vsak dan znova priboriti, se zanj zavzeti in jo spoštovati. Ni treba prerokovati, da bi skleпали, kako bo taka preizkušnja prav kmalu doletela ves slovenski prostor in kako bodo njegova obrobja to še močnejše občutila.

Iz Pahorjevih romanov izhaja sporočilo trdne zavesti, kako ostati Evropejec, vendar kot Slovenec, kar je eksistenčna in hkrati etično-moralna poklicnost, vredna človeka.